

Tiesībsarga Jura Jansona runa tiesībsarga institūcijas desmitgadei veltītajā konferencē

2017. gada 13. decembrī

Latvijas Republikas tiesībsarga institūcijai šogad aprit 10 gadi kopš tās izveides 2007. gadā. Desmit gadi nav daudz pret Latvijas simtgadi. Desmit gadi ir gana pret jaunatgūto neatkarību. Desmit gadi ir pietiekami, lai atskatītos uz paveikto un nospraustu jaunus mērķus tiesībsarga nākamajai desmitgadei un valsts otrajai simtgadei.

Latvijas piederība rietumu kultūras un vērtību telpai nav apstrīdama. Par to liecina gan mūsu Satversmes tēvu viedums, 1922. gadā pieņemot tādu valsts pamatdokumentu, kas ir mūsdienīgs savā garā arī 21. gadsimtā. Satversmes sapulce jau toreiz izstrādāja, taču līdz galam nevienojās par Satversmes otro daļu – pamattiesībām. Tādēļ mana pateicība tiem valstsvīriem un valstssievām, kuri 1998. gadā Satversmei pievienoja 8.nodaļu „Cilvēka pamattiesības”.

Tiesībsarga institūcijas pirmsākums ir Valsts cilvēktiesību biroja izveide 1995. gadā. Mana cieņa Valsts cilvēktiesību biroja vadītājiem – direktora pienākumu izpildītājam Kaijai Gertneri¹ un direktoram Olafam Brūveram.

Kad es 2011. gadā tiku ievēlēts par tiesībsargu, no kolēģiem ļoti daudz dzirdēju pieminam Olafa Brūvera vārdu, padomu un pieredzi. Profesors Brūvers bija vieds padomdevējs, gan labs darbaudzinātājs, gan zinošs un prasmīgs praktiķis, pateicoties kuram Latvija ir ieguvusi ne vienu vien izcilu cilvēktiesību ekspertu. Esmu gandarīts un laimīgs, ka vairāki no tiem joprojām strādā Tiesībsarga birojā.

Valsts prezidente Vaira Vīķe-Freiberga, rosinot parlamentu pieņemt likumu par Tiesībsarga biroju, teica šādus vārdus: „Neatkarīgs, ar izpildvaru un tiesu varu nesaistīts tiesībsargs var darboties kā starpnieks starp iedzīvotājiem un varas institūcijām, nenovedot domstarpības līdz tiesiskiem konfliktiem. [...] Latvijas mērķis ir vienota politiskā nācija kā valsts attīstības drošības un miera garants.” Šie Valsts prezidentes 2004. gadā teiktie vārdi ir arī mans vadmotīvs – nevis pieteikumu skaits Satversmes tiesā, bet gan nonākšana līdz tiesiskam un taisnīgam risinājumam, pārliecinot politiķus, valsts un pašvaldību amatpersonas un brīžiem pašu sabiedrību, ir tiesībsarga patiesais darbības rādītājs!

Atzinīgi novērtēju Valsts prezidentes Vairas Vīķes-Freibergas iniciatīvu un ieguldītās pūles, lai 2007. gadā darbu uzsāktu Tiesībsarga birojs. Ja Vairu Vīķi-Freibergu mēs varam uzskatīt par tiesībsarga institūcijas krustmāti, tad par krusttēvu – Kanādas Broka Universitātes profesoru Juri Dreifeldu par ombuda jeb tiesībsarga institūta idejas ierosmi

---

¹ Kaija Gertnere pildīja Valsts cilvēktiesību biroja direktora pienākumus no 1995. līdz 1997. gadam

un aizstāvēšanu Latvijā.

Liels nopelns Tiesībsarga biroja izveidē ir Latvijas pirmajam tiesībsargam profesoram Romānam Apsītīm. Profesors Apsītis prata ap sevi pulcēt gudrus cilvēkus. Aptuveni ceturtdaļa tagadējā kolektīva strādā Tiesībsarga birojā kopš tā izveides.

Daudzkārt esmu teicis, ka bez savas komandas es būtu tikai Juris. Es nevarētu labi veikt savu darbu, ja nebūtu manu izcilo kolēģu, jo bez viņu devuma arī sabiedrības novērtējums man kā tiesībsargam nebūtu tik augsts.

Šo dažu gadu laikā sabiedrības uzticības reitingi ir auguši atbilstoši tām biroja aktivitātēm un sabiedrības informēšanas pasākumiem, kas bijuši un ir īpaši aktuāli Latvijas iedzīvotājiem.

Jau biroja izveides sākumposmā pirms 10 gadiem un man stājoties amatā, tika uzsvērts, ka vienas no būtiskākajām ir bērnu tiesības un ikviena iedzīvotāja sociāli ekonomiskās tiesības. Par šādiem apgalvojumiem mani līdz galam nesaprata nedz Latvijā, nedz arī starptautiskajā sabiedrībā. Starptautiski līdz zināmam laikam par ombuda institūta galvenajiem uzdevumiem tika uzskatīta labas pārvaldības principa un pilsonisko un politisko tiesību uzraudzība.

Vienā no pirmajām intervijām, uzsākot pildīt tiesībsarga amatu, žurnāliste man uzdeva kontrolējošu jautājumu: „Pie kuras paaudzes cilvēktiesībām pieder tiesības uz sociālo nodrošinājumu?”

Lai arī toreiz, godīgi sakot, es par šo jautājumu nebiju priecīgs, tas vēlāk izrādījās man ļoti zīmīgs. Vēlos uzsvērt, ka tiesību paaudzei nav nozīmes – ir svarīga politikas veidotāju un īstenotāju izpratne un rīcība.

Gadu no gada, un tagad jo īpaši, uzsveru, ka sociālās un ekonomiskās tiesības ir un paliek pamatu pamats – ja cilvēks nevar nopirkt maizi, samaksāt par dzīvokli, nopirkt apģērbu un zāles, tad var diezgan droši apgalvot, ka viņš nedomās par vārda brīvību un līdzīgām pamata tiesībām kā pirmo nepieciešamību.

Vairākkārt esmu norādījis, ka Latvijā veselības aprūpei un sociālajai drošībai tiek atvēlēti nepietiekami finanšu līdzekļi. Šobrīd, palēnām, bet ir jūtama politiķu attieksmes maiņa, cenšoties panākt, lai arī niecīgus, tomēr uzlabojumus. Laiks rādīs, cik efektīva būs nodokļu reforma, vai tā dos pozitīvu ietekmi ienākumu nevienlīdzības un nabadzības riska mazināšanā.

Sociālo tiesību jomā dažkārt ir nepelnīti aizmirsti vides jautājumi. Tiesības dzīvot labvēlīgā vidē ir ne vien šodienas, bet arī nākamo paaudžu jautājums. Esmu aktualizējis un analizējis jautājumus par traucējošu trokšņu, kaitīgu smaku un citiem vides jautājumiem. Minētais ir svarīgi nākotnes un ilgtspējas vārdā.

Esmu dzirdējis pārmetumus, ka tiesībsargs nodarbojas tikai ar bērnu lietām. Te ir vietā vārdi, kurus pagājušajā nedēļā savas grāmatas “Vecākiem. Par sevi un bērniem” (atziņas un ieteikumi, lai bērns augtu vesels un laimīgs) atklāšanā teica Rīgas Stradiņa universitātes profesore Gunta Ancāne: „Ir prieks satikt cilvēkus, kuriem nav vienalga, kā mēs dzīvosim pēc 20, 30 un 40 gadiem. Pēc 20, 30 un 40 gadiem mēs dzīvosim tā, cik brīnišķīgi [un laimīgi] būs mūsu bērni un mazbērni.”

Tāpēc es par savu pienākumu uzskatu rūpēties, lai bērnu tiesības Latvijā tiktu ievērotas. Tas ir Latvijas ilgtspējas un pastāvēšanas jautājums.

Vēlos izteikt īpašu pateicību Valsts prezidenta kundzei Ivetai Vējonei, kura uzņēmusies patronāžu par bez vecāku gādības palikušajiem bērniem, atbalstot dažādas aktivitātes viņu dzīves kvalitātes uzlabošanai. Bez augstāko valsts amatpersonu un sabiedrisko mediju aktīvas iesaistes sabiedrība līdz galam nenotic, ka tāda sistēma, kas bērnus ievieto institūcijās un uzsver, ka tas ir bērna labākajās interesēs, ir slikta un ar steigu jāmaina.

Mani kā tiesībsargu dara uzmanīgu politiķu centieni vairākās Eiropas valstīs pretnostatīt, no vienas puses, vārda brīvību un, no otras puses, drošību kā savstarpēji izslēdzošas. Laikā, kad Eiropu plosa terorisma vilnis, ir viegli ļauties baiļu loģikai, piekrist neapdomīgai vārda, domas, apziņas un reliģisko brīvību ierobežošanai. Tādēļ mans kā tiesībsarga uzdevums ir sekot līdzi, lai tiktu ievērots saprātīgs līdzsvars.

Viens no šī gada lielākajiem panākumiem ir valdības un parlamenta atbalsts, lai nodrošinātu Eiropas konvencijas par spīdzināšanas novēršanu papildprotokola faktisko ieviešanu, piešķirot Tiesībsarga birojam nacionālā preventīvā mehānisma funkciju.

2006. gadā Valsts prezidente Vaira Vīķe-Freiberga pauda pārliecību, „ka [tiesībsarga] institūcijas izveidošana mazinās iespējamo plaisu starp tautu un varu, kā arī dos neatsveramu ieguldījumu labas pārvaldības principu ieviešanā, sākot no mazām pašvaldībām un beidzot ar lielām ministrijām.” Šis tiesībsarga uzdevums nav viegls un darbības lauks ir ļoti plašs.

Tomēr jāatzīst, ka pēdējos gados labas pārvaldības principa ievērošanā ir novērojams progress, izpratnes un rīcības izaugsme, kas vedina domāt – mēs esam uz pareizā ceļa. Esam aizsākuši informatīvo kampaņu, stāstot gan valsts pārvaldei, gan iedzīvotājiem par to, ko ietver laba pārvaldība. Savukārt iedzīvotāju aptaujas rezultāti rāda, ka darāmā vēl ir ļoti daudz – īpaši kritika vērsta pašvaldību virzienā.

Izskatot iesniegumus, esam konstatējuši – valsts pārvaldei laba pārvaldība vairs nav tukša skaņa vai tikai teorija. Ir jūtama ieinteresētība un vēlme uzlabot savus pakalpojumus,

redzēt iedzīvotāju kā klientu, nevis lūdzēju.

21. gadsimts ir e-pārvaldes laiks – cik pieejama ir elektroniskā jeb digitālā pārvalde, tik pieejama realitātē ir arī valsts pārvalde, sākot no pašvaldības līdz pat parlamentam. Attiecīgi, jo labāk tā darbojas, jo labāk strādā rīcībpolitika. Jo kvalitatīvāk un ātrāk tiek ieviesta un darbināta mūsdienu prasībām atbilstoša e-pārvalde, jo mazāka ir birokrātija un valsts pārvalde kopumā darbojas ātrāk un efektīvāk. Ir svarīgi, lai e-pārvalde attīstītos un būtu pieejama ikvienam iedzīvotājam visos Latvijas reģionos.

Ik gadu birojā veicam pētījumus par nozīmīgām cilvēktiesību un labas pārvaldības tēmām, piemēram, daži no tiem:

- Vardarbība jeb mobings Latvijas skolās (2009)
- Personvārdu rakstība un cilvēktiesības (2012)
- Personu, kam piešķirts alternatīvais statuss, pieeja sociālajai palīdzībai un sociālajiem pakalpojumiem (2012)
- Pacientu cilvēktiesības, atrodoties psihoneiroloģiskajā slimnīcā (2012)
- Videonovērošana kā personas tiesību un privāto dzīvi ierobežojums un tā pieļaujamās robežas (2012)
- Latvijas tiesu prakse Satversmes 92. panta trešā teikuma tiešā piemērošanā valsts atbildības kontekstā (2014)
- Bilingvālā izglītība (2014)
- Tiesību uz taisnīgu tiesu nodrošināšana tiesas sēdēs, izmantojot videokonferenci (2015)
- Par pašvaldību palīdzības ietvaros piedāvāto mājokļu kvalitāti (2015)
- Par mājokļa jautājuma risināšanu personām pēc ieslodzījuma (2016)
- Latvijas valsts garantētā "medicīniskās palīdzības minimuma" atbilstība cilvēktiesību standartam (2016)

Savukārt šogad veicām pētījumu par “Latvijas Republikas tiesiskā regulējuma par miruša cilvēka audu un orgānu izņemšanu izmantošanai medicīnā atbilstību cilvēktiesību standartiem”. Par to diskutēsim vienā no konferences darba sesijām šo piektdien. Savukārt ceturtdiena veltīta divām citām aktuālām tēmām – bērnu sociālās uzvedības korekcijai un labai pārvaldībai.

Visus šos desmit gadus īpaša uzmanība bijusi veltīta mazaizsargāto personu tiesību nodrošināšanai – bērniem, senioriem, cilvēkiem ar invaliditāti, īpaši personām ar garīga rakstura traucējumiem, ieslodzītajiem. Vienmēr esmu raudzījies, lai iedzīvotāji aizskarto tiesību gadījumā sākotnēji izmantotu iekšējos aizsardzības mehānismus. Mani neapmierina situācija, ka iestādes cilvēktiesību aizskāruma gadījumā dažkārt neatzīst savu kļūdu un veidojas nebeidzamais riņķa dancis ar atraktīšanos un visbeidzot tiesāšanos. Tādējādi ir svarīga savstarpējā mijiedarbība ar valsts pārvaldes un pašvaldības

iestādēm.

Mans uzdevums ir raudzīties, lai izpildvara un parlaments, pirmkārt, tiesību aktos nostiprinātu valsts nostāju cilvēktiesību aizsardzībā un, otrkārt, lai tiesību normu piemērotāji pareizi izpildītu valsts noteiktos priekšrakstus.

Esam veikuši neskaitāmas monitoringa vizītes bērnu namos, valsts sociālās aprūpes centros, psihoneiroloģiskajās slimnīcās un ieslodzījuma vietās, un atbilstoši esam snieguši rekomendācijas.

Nenoliedzami, šajos biroja darbības gados daudz esam strādājuši arī pie atpazīstamības starptautiskā līmenī un sadarbības veicināšanas ar Eiropas un pasaules ombudu institūcijām. Šobrīd Tiesībsarga birojs ir Starptautiskā Ombudu institūta pilna statusa biedrs, Eiropas ombudu tīkla biedrs un Eiropas Bērnu ombudu tīkla pilna statusa biedrs; Eiropas Ombudu institūta biedrs, kura valdē tiku šogad atkārtoti apstiprināts; tāpat arī Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūras un Eiropas tiesiskās vienlīdzības aizsardzības organizāciju tīkla pilna statusa biedrs, un Eiropas Nacionālo cilvēktiesību institūciju tīkla biedrs. 2015. gadā Tiesībsarga birojs saņēma "A" statusu ANO Augstā cilvēktiesību komisāra Nacionālo cilvēktiesību institūciju Starptautiskās koordinēšanas komitejā. Atbilstība "A" statusam piešķir man tiesības piedalīties un paust viedokli ANO Cilvēktiesību padomē un citās ANO institūcijās.

Kā nacionālā cilvēktiesību institūcija gatavojam arī alternatīvos ziņojumos Apvieno Nāciju Organizāciju institūcijām, piemēram, Vispārējā periodiskā pārskata darba grupai un Personu ar invaliditāti tiesību komitejai, kā arī Eiropas Padomes institūcijām. Gandarījumu rada tas, ka mūsu sniegtā informācija tiek ņemta vērā, izstrādājot rekomendācijas valstij.

Mērķi mums visiem ir kopīgi, proti, nodrošināt un veicināt Satversmē un starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos garantētās pamattiesības. Šo mērķu sasniegšanai mēs neapšaubāmi izmantojam atšķirīgu metodoloģiju.

Šodien vēlos īpaši atgādināt, cik nozīmīga ir efektīva tiesībsarga institūta mijiedarbība ar citiem varas elementiem. Ne velti maniem atzinumiem ir rekomendējošs raksturs – ir svarīgi, lai normatīvo regulējumu un galu galā cilvēku ikdienas dzīvi mainām nevis ar administratīvu represiju spēku, bet gan ar objektīvi kritisku un inteliģentu padomu.

Jo inteliģentāka un progresīvāka ir savstarpējā mijiedarbība, jo efektīvāk visi kopā un katrs atsevišķi sasniedzam pamatlikumā ierakstītos mērķus par tiesisku, sociāli atbildīgu, uz ilgtspēju orientētu un laimīgu cilvēku valsti.

Tikai ar izglītotiem, veselīgiem, sociāli nodrošinātiem un uz attīstību orientētiem pilsoņiem, valstsnāciju, mēs varam runāt par izdevušos valsti, kurā ikviens ir laimīgs.

Atskatoties uz paveikto, vēlos pateikties:

- Valsts prezidentam Raimondam Vējonim par sabiedrībai būtisku jautājumu aktualizēšanu, atbalstu un sadarbību;
- Saeimas priekšsēdētājai Inārai Mūrniecei un kolēģiem Saeimā par to, ka ar katru gadu sadarbība kļūst arvien produktīvāka un ka uztverat mūs kā neatkarīgus, uzticamus ekspertus, kas ir Latvijas iedzīvotāju pamattiesību sardzē;
- Satversmes tiesas priekšsēdētājai Inetai Ziemelei un Satversmes tiesas tiesnešiem par konstruktīvu sadarbību – jūtam, ka Satversmes tiesa novērtē Tiesībsarga biroja ekspertu viedokli un ieguldījumu kopīgo mērķu sasniegšanai.
Tas ikvienam Latvijas iedzīvotājam un man kā tiesībsargam dod pārliecību, ka Latvija ir un būs demokrātiska, tiesiska, sociāli atbildīga un nacionāla valsts;
- Mana pateicība valsts pārvaldes iestādēm un pašvaldībām, daudzi institūciju pārstāvji šodien pulcējušies šeit. Šogad mēs birojā esam sajutuši, ka politikas veidotāji valdībā un tās institūcijās ir spēruši būtiskus soļus sabiedrībai nozīmīgu jautājumu risināšanā. Es teiktu, ka ir uzņemts pareizais kurss, kaut arī mēs tikai pēc gadiem redzēsim šo lēmumu un rīcības ietekmi uz Latvijas iedzīvotāju ikdienu.
- Īpaša pateicība arī medijiem par aktīvu iesaistīšanos sabiedrībai būtisku jautājumu aktualizēšanā un iedzīvotāju informēšanā, ne vien analizējot un iedziļinoties jautājumos, bet arī sekojot līdzī iepriekš pētīto tēmu risinājumiem;
- Saku paldies nevalstiskajām organizācijām – gan tām, ar kurām esam aktīvi sadarbojušies, gan ikvienai organizācijai, kas aizstāvējusi iedzīvotāju vajadzības un intereses. Ir svarīgi, lai iedzīvotājus pārstāvošās NVO ir spēcīgas, jo tās palīdz politikas veidotājiem un īstenotājiem izprast problēmaspektus un meklēt risinājumus;
- Pateicība un atzinība ikvienam Latvijas iedzīvotājam, kas vēršas pie mums birojā un aktīvi iestājas par savu tiesību īstenošanu, jo katra individuāla taisnības uzvara ir arī visas Latvijas ieguvums.

Noslēgumā mums visiem novēlu – cieņu pašiem pret sevi un citiem, jo cieņa kā pirmā tiesība minēta Eiropas Pamattiesību hartā; domu, pārliecības un ticības brīvību, spēt raudzīties plašāk un domās pacelties virs ikdienības, sava individuālā redzējuma un personīgā ieguvuma; drosmi iestāties par mums svarīgo, lai Latvija var atzīmēt arī otro, trešo un katru nākamo simtgadi!

No sirds pateicos, ka esat kopā ar mums šajā birojam tik nozīmīgajā gadskārtā.